

Received-Makale Geliş Tarihi 20.06.2025
Published-Yayınlanma Tarihi 31.08.2025
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 12 (122),1752-1766

Research Article/Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.17013519

Doç. Dr. Fazilet Ahu Özmen Akalın

<https://orcid.org/0000-0002-9382-3393>

İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/ TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/01w9wg77>

Sessizlikle Aktarılan Miras: Türkiye ve Fransa'da Klinik Sosyoloji ve Psikososyabilim Perspektifinden Kuşaklararası Travma

Heritage Transmitted through Silence: Intergenerational Trauma in Turkey and France from the Perspectives of Clinical Sociology and Psychogenealogy

ÖZET

Bu çalışma, kuşaklararası travma aktarımını Klinik Sosyoloji ve Psikososyabilim perspektiflerinden, Türkiye ve Fransa bağlamında karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Klinik sosyoloji, travmayı yalnızca bireysel bir sorun olarak değil; tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlarda şekillenen çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirmektedir. Psikososyabilim ise aile hafızasındaki sessizlik, görünmez sadakat ve bastırılmış yas gibi dinamikleri görünür kılarak, aktarımın bilinçdışı mekanizmalarını açığa çıkarmaktadır. Araştırma, tarihsel olaylara dayalı vaka analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir; Türkiye'de toplumsal ve siyasal dönüşümler, zorunlu göç süreçleri ve kimlik temelli kırılmalar; Fransa'da ise savaş deneyimleri, sömürgecilik sonrası aidiyet sorunları ve göçmenlik deneyimleri incelenmiştir. Bulgular, her iki bağlamda da sessizlik, görünmez sadakat ve toplumsal belleğin, travmanın kuşaklar boyunca sürmesini sağlayan temel mekanizmalar olduğunu göstermektedir. Sessizlik çoğu zaman koruyucu bir strateji olarak ortaya çıksa da uzun vadede kimlik karmaşası ve aidiyet sorunlarını derinleştirmektedir. Görünmez sadakat, bireyleri atalarının yarım kalmış hikâyelerine bilinçdışı düzeyde bağlamakta; toplumsal bellek ise hem travmanın taşıyıcısı hem de biçimlendiricisi olarak işlev görmektedir. Sonuç olarak çalışma, kuşaklararası iyileşme sürecinde "tanınma, anlatı ve yeniden inşa" olmak üzere üç temel aşamayı vurgulamakta ve travmatik mirasın yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de dönüştürülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kullanılan çok katmanlı analiz çerçevesi, bireysel hikâyeler, aile hafızası ve toplumsal bağlam arasındaki etkileşimi bütüncül biçimde değerlendirme olanağı sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma hem teorik hem terapötik düzeyde kuşaklararası travma literatürüne özgün bir metodolojik katkı getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klinik sosyoloji, psikososyabilim, kuşaklararası travma, sessizlik kültürü, görünmez sadakat, toplumsal bellek.

ABSTRACT

This study examines the intergenerational transmission of trauma from the perspectives of Clinical Sociology and Psychogenealogy, with a comparative focus on Turkey and France. Clinical sociology approaches trauma not merely as an individual issue but as a multilayered phenomenon shaped by historical, social, and cultural contexts. Psychogenealogy, in turn, makes visible the unconscious mechanisms of transmission—such as silence, invisible loyalties, and unprocessed grief—embedded in family memory. The research employs a case-based analysis of historical events: in Turkey, experiences linked to political constraints, forced migrations, and identity-related ruptures; and in France, the legacy of war, postcolonial identity crises, and migration experiences. The findings demonstrate that in both contexts, silence, invisible loyalties, and collective memory function as core mechanisms sustaining trauma across generations. While silence often emerges as a protective strategy, it ultimately deepens identity conflicts and challenges of belonging. Invisible loyalties bind individuals, often unconsciously, to the unfinished stories of their ancestors, while collective memory serves both as a carrier and a shaper of traumatic legacies. The study highlights three fundamental stages in intergenerational healing—recognition, narration, and reconstruction—and emphasizes that the transformation of traumatic inheritance requires not only individual but also collective engagement. The multilayered analytical framework employed here offers a holistic understanding of the interplay between personal narratives, family memory, and broader socio-historical contexts. In this sense, the study contributes to the literature on intergenerational trauma by providing both theoretical insight and therapeutic implications.

Keywords: Clinical sociology, psychogenealogy, intergenerational trauma, culture of silence, invisible loyalty, collective memory.

1. GİRİŞ

Modern toplumlarda bireylerin yaşadığı ruhsal sorunlar uzun süre psikolojik ya da biyolojik etkenlerle sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu yaklaşım, travmatik deneyimlerin yalnızca bireysel yaşam öyküsü çerçevesinde açıklanmasına yol açmış; oysa kişisel acıların çoğu zaman tarihsel, toplumsal ve ailesel koşullarla şekillendiği gerçeğini göz ardı etmiştir. Günümüzde ise kimlik inşasında ve ruhsal yapılanmada yalnızca içsel süreçlerin değil; aile anlatıları, kuşaklararası aktarım, tarihsel travmalar ve sınıfsal aidiyet gibi dışsal dinamiklerin de belirleyici olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir.

Bu noktada klinik sosyoloji, bireysel deneyimleri toplumsal bağlam içinde ele alan disiplinlerarası bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Klinik sosyoloji, bireyin yaşadığı ruhsal çatışmaları yalnızca kişisel bir patoloji değil; toplumsal olarak üretilmiş ve tarihsel olarak aktarılan bir mirasın dışavurumu olarak değerlendirmektedir. Sosyolojik analizle klinik gözlemi birleştiren bu yaklaşım, bireysel sorunların anlaşılmasında sosyal çevre, aile yapısı ve tarihsel sürekliliği dikkate almaktadır (Erkan, 2022).

Klinik sosyolojinin kuramsal temelleri özellikle Fransa’da 1980’lerden itibaren sosyolog Vincent de Gaulejac ve çalışma arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. De Gaulejac’ın yaşam anlatılarına dayalı çözümlenmeleri, bireysel öyküleri yalnızca kişisel deneyimlerle değil; ailesel miras, sınıfsal geçmiş ve kolektif travmalar bağlamında değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yöntem, literatürde “sosyobiyoğrafî” (*sociobiographie*) olarak adlandırılmakta ve bireysel anlatıların ardındaki tarihsel sessizlikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır (de Gaulejac, 1999).

Kuşaklararası travma aktarımı, bu yaklaşımın merkezinde yer alan temel temalardan biridir. Travmalar yalnızca genetik ya da nörolojik yollarla değil; aynı zamanda anlatsal, duygusal ve kültürel biçimlerde de kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Sessizliğe gömülen geçmiş, konuşulamayan kayıplar, bastırılan utançlar ve tabu hâline gelen olaylar, sonraki kuşakların kimliklerinde kırılmalık, aidiyet sorunları ve suçluluk duyguları yaratabilmektedir. Bu noktada psikosoybilim yaklaşımı önemli bir katkı sunmaktadır. Fransız psikolog Anne Ancelin Schützenberger, bireyin geçmiş kuşaklardan gelen çözümlenmemiş travmaları “görünmez sadakat” (*loyautés invisibles*) mekanizmaları aracılığıyla tekrar edebileceğini öne sürmektedir (Schützenberger, 2017).

Kuşaklararası aktarımın kuramsal kökeni ise Carl Gustav Jung’un geliştirdiği “kolektif bilinçdışı” kavramına kadar uzanmaktadır. Jung’a (1959/1934–1954) göre birey yalnızca kendi yaşam deneyimlerinin değil; atalarından devraldığı arketiplerin ve bilinçdışı imgelerin de taşıyıcısıdır. Dolayısıyla kuşaklararası travmanın, bireysel deneyimlerin ötesinde kolektif hafıza ve kültürel bilinçdışının sürekliliği içinde anlaşılması gerekmektedir. Bu kuramsal zemin, Schützenberger’in psikosoybilim modeli ile de Gaulejac’ın sosyobiyoğrafî yaklaşımını birleştirerek, “sessizlik”, “utanç mirası” ve “görünmez sadakat” gibi kavramların açıklanmasına imkân tanımaktadır. Nitekim Holokost travmasının aktarımına dair bütünleştirici incelemeler de travmanın yalnızca bireysel değil; kolektif ve tarihsel düzeyde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir (Kellermann, 2001).

Bu çalışmanın temel sorunsalı, kuşaklararası travmanın sessizlik, utanç mirası ve görünmez sadakat gibi mekanizmalar aracılığıyla nasıl aktarıldığı ve bu aktarımın birey-toplum ilişkisini nasıl biçimlendirdiğidir. Amaç, klinik sosyoloji ve psikosoybilim perspektiflerinden yararlanarak bu aktarımın hem toplumsal hem de bireysel boyutlarını çok katmanlı biçimde incelemektir.

Bu doğrultuda çalışmada önce klinik sosyoloji ve psikosoybilim yaklaşımlarının kuramsal çerçevesi tartışılmakta, ardından yöntem ve vaka seçim ölçütleri açıklanmaktadır. Türkiye ve Fransa bağlamında seçilen tarihsel örnekler üzerinden kuşaklararası travmanın aktarım mekanizmaları incelenmekte; son olarak sessizliğin ve görünmez sadakatin çözülmesine yönelik bireysel ve toplumsal yaklaşımlar değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, travmanın yalnızca bireysel bir mesele değil; aynı zamanda tarihsel ve toplumsal bir olgu olduğunu vurgulamakta, ruhsal iyileşmenin ise çok katmanlı geçmişin tanınmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Türkiye ve Fransa örneklerini karşılaştırmalı vaka çözümlemesi ve doküman analizi üzerinden inceleyen araştırma, sessizlik, utanç ve görünmez sadakat gibi aktarım mekanizmalarını analitik bir çerçevede değerlendirmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: PSİKOSOSYAL TRAVMA VE KLİNİK SOSYOLOJİ

Kuşaklararası travma aktarımını anlamak, yalnızca bireysel psikolojiye odaklanmakla mümkün değildir. Travmalar, bireyin yaşam öyküsünü aşan, aile geçmişinden ve toplumsal tarihten beslenen çok katmanlı yapılar olarak belirmektedir. Bu nedenle, travma çalışmalarında bireysel deneyim ile toplumsal bağlamın birlikte ele alınmasını sağlayan kuramsal yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Klinik sosyoloji, bu gereksinime yanıt olarak ortaya çıkan; bireyin öznel hikâyesini tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlama yerleştiren özgün bir disiplinlerarası alan olarak öne çıkmaktadır.

Kuşaklararası aktarımın kuramsal temelleri, Jung'un kolektif bilinçdışı kavramıyla şekillenmiş; psikosoybilimde Schützenberger'in görünmez sadakat yaklaşımı ve klinik sosyolojide de Gaulejac'ın sosyobiografik çözümlenmeleriyle birleşerek daha bütüncül bir zemin kazanmıştır. Böylece travmaların yalnızca bireysel değil, kolektif ve tarihsel bir mirasın parçası olarak kuşaklar boyunca nasıl aktarıldığını anlamak mümkün hale gelmiştir.

2.1. Klinik Sosyolojinin Temelleri, Amacı ve Vincent de Gaulejac'ın Kuramsal Katkısı

Klinik sosyoloji, 20. yüzyılın son çeyreğinde özellikle Fransa'da gelişen, bireyin yaşadığı sorunları yalnızca psikolojik ya da bireysel düzlemde değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve yapısal bağlam içinde değerlendiren disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Klasik sosyolojinin makro yapısal analizini, psikolojinin mikro düzeydeki içsel çözümlenmeleriyle bütünleştirerek bireysel semptomların ardında yatan toplumsal nedenleri görünür kılmayı amaçlamaktadır (Demailly, 2011). Bu perspektif, bireyin travmalarını yalnızca biyolojik ya da psikolojik faktörlerle değil; aynı zamanda ailevi köken, sınıfsal geçmiş, göç deneyimi, tarihsel kırılmalar ve kolektif bellekle birlikte ele almaktadır.

La sociologie clinique: Enjeux théoriques et méthodologiques adlı derleme eserde klinik sosyoloji, birey-toplum ilişkisinde yaşanan çatışmaları çözümlenmeye yönelik eleştirel bir düşünme biçimi olarak tanımlanmaktadır (de Gaulejac vd., 2007). Bu yaklaşımın temel amacı, bireyin yaşam öyküsündeki görünmeyen toplumsal çatışmaları, bastırılmış anlatıları ve literatürde yapısal şiddet (*structural violence*) olarak adlandırılan—yani toplumsal düzenekler, kurumsal işleyişler ve eşitsizlikler yoluyla bireylerin yaşam koşullarını kısıtlayan—mekanizmaları analiz etmektir (Galtung, 1969; Bourdieu, 1998). Dolayısıyla klinik sosyoloji yalnızca teorik bir çözümlenme alanı değil; aynı zamanda dönüşüm hedefleyen, müdahaleci ve eylem odaklı bir bilgi alanı olarak da işlev görmektedir.

Bu yaklaşımın öncülerinden Vincent de Gaulejac, klinik sosyolojiyi özellikle kuşaklararası travmalar, sınıfsal kopuşlar ve kimliksel kırılmalar bağlamında derinleştirmiştir. Ona göre bireyin yaşam öyküsü yalnızca bireysel deneyimlerden ibaret değildir; bu öykü, aynı zamanda ailesel miras, sosyal konum ve tarihsel sessizliklerle örülüdür. De Gaulejac, bireyin yalnızca bireysel değil, toplumsal bilinçdışının da taşıyıcısı olduğunu savunarak ruhsal çatışmaların toplumsal bağlamda kök saldığına dikkat çekmektedir (de Gaulejac, 1987). Bu noktada, bireysel acıların toplumsal kökenlerini kavramsallaştıran “kültürel travma” yaklaşımı (Alexander, 2004) ile de örtüşen bir perspektif sunduğu söylenebilir.

De Gaulejac, sosyobiografi terimini açık biçimde kavramsallaştırmasa da geliştirdiği çözümlenme modeli bu yöntemin kuramsal zeminini büyük ölçüde oluşturmaktadır. Bireyin yaşam anlatılarını ailesel miras, sınıfsal konum ve tarihsel travmalar ekseninde yorumlayan bu yaklaşım, sosyobiografik çözümlenme için sağlam bir temel sağlamaktadır. Özellikle “aile romanı ve toplumsal yörünge” (*roman familial et trajectoire sociale*) anlayışı, bireysel anlatıların ardındaki kolektif sessizlikleri ve kimliksel çatışmaları görünür kılmayı hedeflemektedir (de Gaulejac, 1999)¹. Bu analiz biçimi, bireyin yaşadığı kimlik çatışmalarının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kuşaklararası ve tarihsel bağlamda şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede “utanç mirası” ve “ailevi sessizlik” gibi temalar, klinik sosyolojide kuşaklararası aktarım mekanizmalarının çözümlenmesinde temel kavramlar arasında yer almaktadır (de Gaulejac, 1996; de Gaulejac, 1999). Marianne Hirsch'in (2012) *postmemory* (sonradan bellek) kavramı da bu bağlamda önemli bir katkı sunmaktadır. Bu kavrama göre sonraki kuşaklar, kendi deneyimlerini yaşamamış olsalar

¹ De Gaulejac “sosyobiografi” kavramını doğrudan kavramsallaştırmasa da bireyin yaşam anlatılarını sınıfsal, ailesel ve tarihsel bağlam içinde ele alan yaklaşımı, sosyobiografik çözümlenmenin kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında kullanılan “sosyobiografi” kavramı, De Gaulejac'ın özellikle yaşam öyküsü temelli analizlerine dayanarak yapılandırılmıştır. Özellikle *L'histoire en héritage* (1999) ve *Qui suis-je?* (2009) eserlerinde bu yaklaşımın örnekleri görülebilmektedir.

bile, geçmiş kuşakların travmatik anılarını imgeler, sessizlikler ve duygusal aktarım yoluyla içselleştirebilmektedir. Benzer şekilde Judith Butler'ın (2004) *precarious life* yaklaşımı, bireylerin kırılabilirlik ve kayıp deneyimlerinin toplumsal olarak tanınıp tanınmadığını sorgulayarak, klinik sosyolojinin “söylenmeyen” olanı görünür kılmaya işleviyle kesişmektedir.

De Gaulejac vd. (2007) kuramsallaştırdığı biçimiyle klinik sosyoloji, bireyin özneliği ile toplumun nesneliliği arasındaki ilişkileri yorumlamak için çok katmanlı bir çerçeve sunmaktadır. Bireysel söylemler, ideolojik yapılar, kurumsal baskılar ve tarihsel sessizlikler birlikte ele alınarak hem bireysel hem kolektif düzeyde derinlemesine çözümleme yapılmasına olanak tanımaktadır. Böylece yalnızca bireylerin değil; kolektif yapıların, sınıfsal mirasların ve toplumsal hafızanın da iyileşme süreçlerine dâhil edilmesi mümkün hâle gelmektedir.

Sonuç olarak, klinik sosyoloji yalnızca bir toplumsal kuram değil; aynı zamanda bireysel acıların tarihsel-toplumsal kökenlerini görünür kılmayı hedefleyen eleştirel ve dönüştürücü bir analiz çerçevesidir. Bireysel ve kolektif travmaların iç içe geçmiş yapısını analiz eden bu yaklaşım, aile sistemi içinde kuşaklararası aktarımı çözümleyen psikososybilim disipliniyle birlikte değerlendirildiğinde daha bütüncül bir okuma imkânı sunmaktadır.

2.2. Psikososybilim Yaklaşımı ve Kurucusu Anne Ancelin Schützenberger

“Psikososybilim” (*psychogenealogy*), bireyin yaşam öyküsünü ailesel geçmişin, kuşaklararası ilişkilerin ve kolektif hafızanın etkisiyle açıklamaya çalışan bütüncül bir yaklaşımdır. Türkçe literatürde psikososybilim terimi tercih edilmekle birlikte, uluslararası kaynaklarda *psychogenealogy* kavramı kullanılmaktadır. İki terimin eşdeğer olduğunun vurgulanması, terminolojik netlik açısından önemlidir. Bu yaklaşımın geçerliliği, Holokost'tan sağ kurtulan aileler üzerine yapılan araştırmalarla da ortaya konmuştur. Örneğin Kellermann (2001), özellikle ikinci kuşakta kaygı, suçluluk ve kimlik çatışmalarının yaygın biçimde gözlemlendiğini ve bunun kuşaklararası aktarımın klinik boyutunu ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Bu yaklaşımın öncüsü Schützenberger'e göre bireyin psikolojik yapısı yalnızca kendi yaşantılarıyla değil; aynı zamanda ailesel travmalar, bastırılmış duygular ve kuşaklar boyunca aktarılan görünmez sadakat bağlarıyla şekillenmektedir (Schützenberger, 2017, ss. 19–25). Bu noktada sessizlik, aile sırları ve sembolik yükler çoğu zaman sözcüklere dökülemeyen fakat davranışlara, seçimlere ve duygusal örüntülere yansıyan bilinçdışı bir aktarım biçimi olarak ortaya çıkmaktadır.

Schützenberger, aile sistemleri teorisinden esinlenerek geliştirdiği görünmez sadakat kavramıyla, bireyin kendinden önceki kuşaklara yönelik bilinçdışı bir bağlılık geliştirdiğini öne sürmektedir. Böyle bir bağlılık, kişinin geçmişte yaşanmış acıları ya da travmaları farkında olmadan yeniden deneyimlemesine yol açabilmektedir. Örneğin birey, aile üyeleriyle aynı yaşlarda benzer hastalıklara yakalanabilmekte, kayıplar yaşayabilmekte ya da hayatını benzer biçimde sabote edebilmektedir (Schützenberger, 2017, ss. 25–36).

Bununla birlikte, psikososybilimde kullanılan en önemli araçlardan biri genososyogram (*sociogénogramme*) olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntem, bireyin ailesel geçmişini üç-dört kuşak geriye giderek şematik biçimde inceleme imkânı sunmakta ve bu sayede aile içindeki travmalar, tabu hâline gelmiş sırlar, tekrarlayan örüntüler ve çözülmemiş çatışmalar görünür hâle gelmektedir. Schützenberger'e göre birçok psikolojik belirti, bastırılmış bir acının ya da dile getirilemeyen bir aile sırrının açığa çıkmasıyla ilişkilidir (Schützenberger, 2017, ss. 28–34).

Bu yaklaşım travmayı yalnızca geçmişte yaşanmış bir olay değil; aynı zamanda duygusal bir aktarım biçimi olarak değerlendirmektedir. Sessizlik, inkâr ve bastırma gibi savunma mekanizmaları aracılığıyla sonraki kuşaklara geçen bu yükler, aile içinde konuşulamayan yaslar, suçluluk duyguları veya utançlar şeklinde kendini göstermekte; çocuklarda ise anksiyete, fobiler, psikosomatik belirtiler ya da kimlik çatışmaları olarak ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla psikososybilim, bireyin yalnızca iç dünyasını değil; tarihsel, ailesel ve kolektif bağlamını da birlikte ele almakta ve bu yönüyle klasik birey merkezli psikoterapilerden ayrılarak daha sistemik bir perspektif sunmaktadır (Schützenberger, 2017, ss. 25–36).

Klinik sosyoloji ile psikososybilim, farklı disiplinlerden beslenmelerine rağmen ortak bir duyarlılığı paylaşmaktadır: bireyin ruhsal deneyimini yalnızca içsel dinamiklerle değil, aynı zamanda aile, toplum ve tarih bağlamında anlamlandırmak. Bu iki yaklaşımın kesişiminde sessizlik, görünmez sadakat ve kuşaklararası aktarım kavramları, bireysel sorunların yalnızca kişinin kendi yaşamına değil, aynı zamanda ailesel ve toplumsal geçmişin izlerine dayandığını göstermektedir.

Öte yandan güncel araştırmalar da psikosoybilim perspektifinin öngördüğü bu aktarım mekanizmalarının farklı bağlamlarda nasıl işlediğini ortaya koymaktadır. Howell vd. (2021), olumsuz çocukluk deneyimlerinin (ACEs) yalnızca bireysel değil, kuşaklararası düzeyde de etkili olduğunu vurgulamıştır. Daha yakın tarihli bir sistematik incelemede ise El-Khalil vd. (2025), savaş, soykırım ve doğal afetlerden etkilenen topluluklarda ikinci kuşakların psikolojik ve fizyolojik düzeyde nasıl etkilendiğini detaylı biçimde analiz etmiştir.

Sonuç olarak, psikosoybilimin kuramsal açıklamaları hem klasik literatür hem de güncel çalışmalar tarafından desteklenmekte; kuşaklararası travma araştırmalarına daha geniş ve disiplinlerarası bir bağlam kazandırmaktadır. Bu çerçevede sessizlik, utanç ve toplumsal bellek, söz konusu aktarımın hem aile içindeki hem de toplumsal düzeydeki en belirgin mekanizmaları olarak öne çıkmaktadır.

2.3. Sessizlik, Utanç ve Toplumsal Bellek

Kuşaklararası travma aktarımında sessizlik yalnızca bir iletişim eksikliği değil, başlı başına bir aktarım biçimidir. Aile içinde dile getirilmeyen acılar, anlatılmayan olaylar ve bastırılan duygular zamanla sözlü aktarımın yerini davranışsal ve duygusal izlere bırakmaktadır. Bu örtük aktarım, sonraki kuşakların duygusal örüntülerinin bir parçası hâline gelmektedir. De Gaulejac (1996), konuşulamayan geçmişin bireylerin tutumlarında ve davranışlarında dolaylı biçimde tekrarlandığını vurgulamaktadır. Sessizlik dışarıdan bakıldığında çocukları koruma, aile onurunu muhafaza etme veya toplumsal damgalanmadan kaçınma gibi gerekçelere dayanıyor gibi görünse de, uzun vadede kimlik karmaşası, açıklanamayan suçluluk duyguları ve aidiyet sorunları yaratmaktadır (Danieli, 1998; Herman, 1992).

Travmatik geçmişe sahip ailelerde söze dökülmeyen bir “duygusal iklim” oluşmaktadır. Bu atmosfer jestler, mimikler, bedensel tepkiler ve tekrar eden davranışlarla aktarılmaktadır (de Gaulejac, 1999). Çocuklar çoğu zaman olayların içeriğini bilmeseler bile bastırılmış öfke, dile getirilmemiş yas ve görünmez kaygılarla kuşatılmış bir ortamda büyürler. Bu aktarım, psikosoybilim literatüründe görünmez sadakat mekanizmalarıyla ilişkilendirilmektedir (Schützenberger, 2017). Sessizlik burada yalnızca suskunluk değil, güçlü bir psikososyal mirasın taşıyıcısı olarak ortaya çıkmaktadır.

Utanç, bu sessizlik ağının en etkili bileşenlerinden biridir. Sosyal damgalanma korkusu travmatik olayların dile getirilmesini engelleyerek sessizliği pekiştirmektedir. De Gaulejac’a (1996) göre utanç bireysel bir kusurun değil; tarihsel, sınıfsal ya da ailesel bir yükün devamıdır. Helen B. Lewis (1971), dile getirilmeyen utancın, bireylerde değersizlik hissi, sosyal geri çekilme ve başarıdan kaçınma gibi örüntülere yol açtığını ortaya koymuştur. Schützenberger (2017) bu duyguların aile sırları ve görünmez sadakat bağları aracılığıyla aktarıldığını vurgulamaktadır. Böylece utanç ve sessizlik birleşerek hem bireysel kimlikte hem de aile belleğinde kalıcı izler bırakabilmektedir.

Toplumsal bellek kuramı bu dinamikleri daha geniş bir düzleme taşımaktadır. Maurice Halbwachs (1992), bireysel belleğin toplumsal çerçeveden bağımsız olamayacağını savunmaktadır. Birey geçmişi, kolektif yapıların sunduğu imkânlarla hatırlamaktadır. Ancak sessizlikle çevrili ailelerde ve toplumlarda bellek parçalı ve bastırılmış biçimde aktarılmaktadır. Aleida Assmann (2011), toplumsal belleği “iletişimsel” ve “kültürel” olmak üzere iki düzeyde tanımlamaktadır. Dolayısıyla sessizlik, iletişimsel belleği zayıflatmakta; kültürel belleği ise eksik ve çelişkili hâle getirmektedir. Böylece sessizlik, bireysel olduğu kadar toplumsal kimliğin inşasında da belirleyici bir boşluk yaratmaktadır.

Güncel bellek çalışmaları bu boşlukların etkisini daha görünür kılmıştır. Hirsch’in (2012) *postmemory* kavramı, sonraki kuşakların travmaları doğrudan yaşamamış olsalar bile onları kendi hafızalarının bir parçasıymış gibi deneyimlediklerini ifade etmektedir. Öte yandan Butler’ın (2004) *grievability* tartışmaları, hangi yasların tanınmaya değer görüldüğünü sorgulayarak sessizliğin aynı zamanda bir dışlama ve değersizleştirme biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. Buna paralel olarak LaCapra (2001), travmayı yalnızca geçmişin değil, bugünün de biçimlendiricisi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımlar, de Gaulejac’ın sosyobiyoğrafî yönteminin yalnızca ailevi değil, politik ve kültürel bağlamda da işlevsel olduğunu işaret etmektedir.

Klinik sosyoloji açısından sessizliğin çözülmesi, bireysel bir iyileşme sürecinin ötesinde toplumsal bir onarım pratiği olarak görülmelidir. Herman’a (1992) göre travmanın iyileşmesi, onun tanınması ve anlatıya dökülmesiyle başladığını belirtmektedir. Klinik sosyolog bu süreçte yalnızca bireysel anlatıya tanıklık etmez; aynı zamanda onu tarihsel, sınıfsal ve kültürel bağlama yerleştirmektedir. De Gaulejac’ın (1999) geliştirdiği sosyobiyoğrafî yöntemi, sessizlikle bastırılmış ailevi ve toplumsal yapıların analizinde önemli bir kuramsal araç sunmaktadır.

Travma kavramı yalnızca bireysel bir psikopatoloji olarak değil, aynı zamanda politik ve kültürel bağlamlarda şekillenen bir toplumsal deneyim olarak da ele alınmalıdır. Fassin ve Rechtman (2009), travmanın modern dünyada mağduriyetle özdeşleşen bir “siyasi ve kültürel rejim” hâline geldiğini vurgulamaktadır. Bu perspektif, klinik sosyoloji ve psikosoybilim yaklaşımlarının ortaya koyduğu sessizlik, utanç ve görünmez sadakat gibi aktarım mekanizmalarının yalnızca ailevi değil; aynı zamanda toplumsal ve politik düzeyde de yeniden üretildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak sessizlik, duyguların, acıların ve kimliksel çatışmaların aktarımında güçlü bir mekanizmadır. Sessizlik aracılığıyla aktarılan utanç ve bastırılmış bellek kuşaklar boyunca hem bireysel kimliği hem de kolektif aidiyeti şekillendirir. Bu nedenle sessizlikle örülü anlatı boşluklarının çözülmesi hem bireysel hem de toplumsal iyileşmede merkezi bir yere sahiptir. Bu bağlamda, de Gaulejac’ın sosyobiyoğrafi yaklaşımı sessizlikle bastırılmış anlatıların çözümünde kuramsal bir zemin sunmaktadır.

2.4. Vincent de Gaulejac’ın Kuramsal Katkısı: Sosyobiyoğrafi ve Utanç Mirası

Klinik sosyolojiye göre görünmez sadakat yalnızca aile içi bir bağlılık değil, aynı zamanda toplumsal bilinçdışının da bir yansımasıdır. De Gaulejac’a göre birey, yaşam öyküsünü inşa ederken yalnızca kendi deneyimlerinden değil; aynı zamanda geçmiş kuşaklardan devraldığı utanç, yas ve değerlerden de beslenmektedir (de Gaulejac, 1999; 2009). Aile tarihindeki anlatılmamış hikâyeler, bastırılmış duygular ve sosyal sessizlikler bireyin kimliğini şekillendiren görünmez yükler hâline gelmekte ve kuşaklar boyunca aktarılan bir aidiyet biçimine dönüşmektedir. Bu bağlamda görünmez sadakat, hem psiko-ailevi hem de sosyo-tarihsel bir bağlılık formu olarak değerlendirilmektedir².

De Gaulejac (1999), bireysel anlatıyı tarihsel ve toplumsal bağlamla birlikte ele alırken, saklı aile hikâyelerinin, bastırılmış duyguların ve sosyal mirasın kimliğin oluşumundaki rolünü vurgulamaktadır. Söylemsel boşluklar, kimlik çatışmaları ve duygusal eksiklikler aile sistemi içerisinde aktarımın temel unsurları hâline gelmektedir. Klinik sosyoloji, bu aktarımı çözümlenmeye yönelirken, bireysel deneyimlerle birlikte onların arkasında yer alan tarihsel sessizlikleri, kolektif bastırmaları ve sınıfsal kırılmaları da dikkate almaktadır. Bu nedenle bireyin taşıdığı görünmez yükler yalnızca psikolojik değil; aynı zamanda toplumsal, tarihsel ve ideolojik bağlamlarla da iç içe düşünülmelidir. Sosyobiyoğrafi çözümleme, bu yaklaşım çerçevesinde kişisel bir anlatı biçimi olmanın ötesinde, kolektif belleği ve toplumsal çatışmaları görünür kılan eleştirel bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (de Gaulejac, 1999; de Gaulejac vd., 2007).

Bu perspektif, Schützenberger’in (2017) psikosoybilim yaklaşımıyla yakından ilişkilidir. Schützenberger’in görünmez sadakat kavramı ile de Gaulejac’ın utanç mirası anlayışı, ortak bir kuramsal zemin paylaşmaktadır. Her iki yaklaşım da bireyin, atalarının yaşadığı ama dile getirilmeyen acılara bağlanabileceğini ve bu duygusal mirası farkında olmadan yeniden üretebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda genososyogram, sessizlikle taşınan yasların, erken ölümlerin, göçlerin, politik baskıların ve başarısızlık döngülerinin kuşaklar boyunca nasıl tekrarlandığını görselleştiren analitik bir araç olarak önem kazanmaktadır (Schützenberger, 2017, s. 85–90).

De Gaulejac’ın kuramında özel bir yere sahip olan utanç mirası, bireyin yalnızca kendi duygularıyla değil; aynı zamanda bastırılmış ve damgalanmış bir geçmişin yüküyle yaşamak zorunda kalışını ifade etmektedir (de Gaulejac, 1996). Bu miras, çoğu zaman aile içinde yaşanmış ancak dile getirilmeyen dışlanma, suç ya da kimlik reddi gibi deneyimlerin duygusal izleri üzerinden aktarılmaktadır. Aile bu geçmişi açıkça konuşmasa bile, sonraki kuşaklar sessiz atmosferi hissederek kimliklerini bu örtük yükler üzerine inşa etmektedir. Bu bağlamda sessizlik hem koruyucu hem de aktarıcı bir işlev görmektedir.

Bu kuramsal çerçeve, güncel literatürle de desteklenmektedir. Hirsch’in (2012) postmemory kavramı, sonraki kuşakların travmatik deneyimleri doğrudan yaşamamış olsalar bile onları kendi hafızalarının bir parçasıymış gibi içselleştirmelerini açıklamaktadır. Benzer biçimde Butler’ın (2004) grievability tartışmaları, hangi yasların tanınmaya değer görüldüğünü sorgulayarak sessizliğin aynı zamanda bir dışlama biçimi olduğunu göstermektedir. Böylece utanç mirası, yalnızca aile içinde değil; politik, kültürel ve toplumsal düzeylerde de yeniden üretilmektedir.

² “Görünmez sadakat” terimi doğrudan Anne Ancelin Schützenberger tarafından geliştirilmiş olsa da Vincent de Gaulejac’ın kimlik, kuşaklararası aktarım ve ailevi miras üzerine yaptığı analizler, bu kavramın klinik sosyolojik bir yorumunu mümkün kılmaktadır (de Gaulejac, 1999; 2009).

Sonuç olarak, sosyobiyoğrafı ve psikosoybilim farklı disiplinlerden beslenmelerine rağmen, kuşaklararası travma aktarımını anlamada ortak bir duyarlılık sergilemektedir. Sessizlik, utanç ve görünmez sadakat ilişkileri bu aktarımın temel mekanizmalarıdır. Klinik sosyolojinin sunduğu bu çerçeve, bireysel anlatılar ile tarihsel gerçeklik arasında bağ kurarak kimliğin yalnızca psikolojik değil; aynı zamanda sosyolojik ve tarihsel boyutlarda da anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu kuramsal temellerden hareketle, çalışmada izlenen yöntemsel adımlar aşağıda ele alınacaktır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma, kuşaklararası travma aktarımını klinik sosyoloji ve psikosoybilim perspektiflerinden ele alan nitel bir incelemedir. Çalışma doğrudan ampirik verilerden değil, ikincil kaynaklardan derlenen vaka anlatılarından hareket etmektedir. Bu nedenle yöntem, doküman incelemesi ve karşılaştırmalı vaka çözümlemesi doğrultusunda yapılandırılmıştır.

Vaka seçiminde üç temel ölçüt gözetilmiştir: (1) tarihsel ve toplumsal bakımdan kritik kırılma noktalarını temsil etmeleri, (2) aile hafızasında sessizlik, utanç ya da kayıp gibi mirasların izlerini taşımaları, (3) Türkiye ve Fransa bağlamında karşılaştırmaya elverişli nitelikler sunmaları. Bu çerçevede, Türkiye’de 1980 askeri darbesi, 1990’lardaki zorunlu göçler ve travmatik toplumsal süreçler; Fransa’da ise II. Dünya Savaşı, sömürgecilik sonrası kimlik sorunları ve göçmenlik travmaları vaka örnekleri olarak seçilmiştir. Bu vakalar, yalnızca toplumsal bellekte iz bırakmamış, aynı zamanda kuşaklararası aktarım mekanizmalarını görünür kılmıştır.

Çalışmanın verileri; akademik yayınlar, tarihsel belgeler, tanıklık metinleri, anılar ve toplumsal bellek araştırmalarından elde edilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle seçilen vakalar tarihsel bağlarıyla özetlenmiş, ardından sessizlik, görünmez sadakat, utanç ve toplumsal bellek gibi kuramsal temalar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Kaynaklarda öne çıkan anlatılar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve bulgular, sosyobiyoğrafik bir perspektifle bireysel, ailevi ve toplumsal katmanlara yerleştirilmiştir.

Araştırmanın temel sınırlılığı, doğrudan ampirik veriye dayanmamasıdır; bulgular yalnızca ikincil kaynaklara dayalı vaka anlatıları üzerinden tartışılmıştır. Bununla birlikte, kuramsal tartışmayı vaka çözümlemesiyle bir araya getirmesi sayesinde, travmanın bireysel, ailesel ve toplumsal düzeylerdeki çok katmanlı yapısını bütüncül olarak ele alma imkânı sunmaktadır. Çalışmada yalnızca kamuya açık metinler kullanılmış, etik ilkelere titizlikle uyulmuştur.

Bu yöntemsel çerçevenin ardından, çalışmanın odağını oluşturan vaka çözümlemeleri klinik sosyolojik perspektifle ele alınacaktır.

4. NESİLLERARASI TRAVMALARIN KLİNİK SOSYOLOJİK ANALİZİ

Nesillerarası travma, yalnızca bireysel psikoloji düzeyinde değil, aile ve toplum düzeyinde de işleyen çok boyutlu bir olgudur. Klinik sosyoloji perspektifinden bakıldığında, bu aktarım mekanizmaları yalnızca aile içinde yaşanan olaylarla sınırlı kalmayıp; tarihsel kırılmalar, politik baskılar, zorunlu göçler, toplumsal travmalar ve kültürel dışlanma gibi yapısal süreçlerle de şekillenmektedir (de Gaulejac, 1999; Schützenberger, 2017). Sessizlik, görünmez sadakat ve utanç mirası gibi kavramlar, bu aktarımın hem birey hem de kolektif bellek düzeyinde nasıl yeniden üretildiğini anlamak için temel analitik araçlar sunmaktadır. Bu bölümde, önce sessizlik kültürünün travma aktarımındaki rolü ele alınacak, ardından Türkiye ve Fransa bağlamlarında tarihsel örnekler üzerinden bu mekanizmaların işleyiş biçimleri tartışılacaktır. Böylece hem iki farklı toplumsal bağlamda görülen benzerlikler hem de kültüre özgü farklılıklar analiz edilecektir.

4.1. Sessizlik Kültürü ve Travmanın Yeniden Üretimi

Kuşaklararası travma aktarımında konuşulmayan alanlar yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda yeni bir üretim mekanizmasıdır. Klinik sosyoloji ve psikosoybilim perspektifleri, geçmişin gizlenmesini basit bir örtbas etme değil; yeniden şekillendirme süreci olarak görmektedir. Aile içinde dile getirilmeyen deneyimler, sözlü anlatıların yerine beden dili, davranış kalıpları, duygusal atmosfer ve gündelik tekrarlar aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu süreç, travmanın yalnızca sürdürülmesine değil; aynı zamanda yeniden üretilmesine de hizmet etmektedir (de Gaulejac, 1996, s. 60–70).

Bu suskunluk kültürü çoğu zaman koruyucu bir işlev üstlenmektedir. “Çocuklar etkilenmesin”, “aile onuru zedelenmesin”, “daha fazla acı yaşanmasın” gibi gerekçelerle geçmişin bazı kısımları dile getirilmemektedir. Ancak iletişimsizlik, bireyin duygusal gelişiminde derin boşluklar yaratmaktadır. Kimlik karmaşası, açıklanamayan suçluluk, belirsiz öfke ya da aidiyet sorunları bu boşlukların en belirgin yansımalarıdır (Danieli, 1998; Herman, 1992).

Toplumsal düzeyde de benzer bir mekanizma işlemektedir. Halbwachs’a (1992) göre kolektif bellek, yalnızca hatırlananları değil; aynı zamanda dışlanan ve susturulan deneyimleri de içermektedir. Assmann’ın (2011) iletişimsel ve kültürel bellek ayrımı bu noktada önemlidir: gündelik anlatılardan silinen ya da bastırılan geçmiş, anıtlar, törenler veya tarih kitapları aracılığıyla görünmez kılınabilmektedir. Böylece sessiz bırakılan deneyimler yalnızca bireysel değil; toplumsal düzeyde de aktarımın bir parçası hâline gelmektedir.

Türkiye bağlamında suskunluk, sınıfsal kırılmalar ve tarihsel travmalarla daha da belirginleşmiştir. 6–7 Eylül 1955 Olayları, 1980 darbesi, 1990’lardaki zorunlu göçler ya da Suruç saldırısı birçok ailenin belleğine kazınmış; ancak sonraki kuşaklara çoğu zaman aktarılmamıştır (Aktar, 2000; Sancar, 2010). Benzer şekilde Fransa’da Cezayir Savaşı, Vel d’Hiv baskınları ve sömürgecilik sonrası kimlik krizleri uzun süre kamuoyunda dile getirilmemiş, bireyler deneyimlerini bastırmak zorunda kalmıştır³ (Stora, 2005; Klarsfeld, 1983).

Psikosoybilim yaklaşımı, bu suskunluğu basit bir iletişimsizlik değil; görünmez sadakat bağlarıyla pekişen bilinçdışı bir aktarım biçimi olarak görmektedir (Schützenberger, 2017). Konuşulmayan acılar, sonraki kuşaklarda davranışsal ve duygusal tekrarlarla yeniden yaşanmakta; böylece travma korunarak aktarılmaktadır. Holokost sonrası kuşaklarda gözlenen sessizlik ve anlatı boşluklarının da bu aktarımın en güçlü taşıyıcılarından biri olduğu literatürde ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır (Kellermann, 2001).

Sonuçta sözsüz aktarım, travmanın sona ermesini değil; biçim değiştirerek devam etmesini sağlamaktadır. Bireyin hikâyesini tamamlayamaması, kimliğini parçalı bir anlatı üzerine kurmasına yol açmaktadır. Klinik sosyoloji ve psikosoybilim yaklaşımları, bu suskunluğun yalnızca kırılmasını değil; tarihsel ve toplumsal bağlamda yeniden anlamlandırılmasını gerekli görmektedir. Böylece konuşulamayan miras ve görünmez sadakat, kuşaklararası travmanın yalnızca bireysel değil; toplumsal düzeyde de yeniden üretildiğini göstermektedir.

4.2. Görünmez Sadakat ve Kimlik Çatışmaları

Psikosoybilim literatüründe görünmez sadakat, kuşaklararası travma aktarımının en önemli mekanizmalarından biri olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, bireyin farkında olmadan atalarının yaşadığı acılara, kayıplara ve utançlara bağlı kalmasını ifade etmektedir. Söz konusu bağlılık yalnızca aidiyet duygusundan değil; aynı zamanda çözülmemiş yaşlardan, bastırılmış öfkelerden ve aile sırlarından da beslenmektedir (Schützenberger, 2017, ss. 20–35). Bu nedenle birey, yaşam seçimlerinde kısıtlanabilmekte; başarıdan kaçınma, kendini sabote etme ya da tekrar eden ilişki krizleri yaşayabilmektedir. Abraham ve Torok’un (1994) gömülü yas (*cryptic grief*) kavramı, dile getirilemeyen yasin görünmez bağlar ve tekrarlayan davranışlar yaratarak bireyin kimliğini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Klinik sosyoloji ise görünmez sadakati ailevi bir bağlılıktan öte, toplumsal bilinçdışının bir uzantısı olarak görmektedir. Birey, yaşam öyküsünü kurgularken geçmiş kuşaklardan devraldığı utanç, yas ve değer kalıplarına da bağlı kalmakta; bu yükler kimlik çatışmaları yaratarak kişiyi kendisine ait olmayan travmaların taşıyıcısı hâline getirmektedir (de Gaulejac, 1999). Alexander’ın (2004) kültürel travma yaklaşımı da bu durumu desteklemekte; bireysel kimlik sorunlarının, tarihsel olayların kolektif anlamlandırılma biçimleriyle yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

³ Vel d’Hiv Baskını (16–17 Temmuz 1942), Paris’te Nazi işgali sırasında Fransız polisinin yaklaşık 13.000 Yahudi’yi tutuklayarak spor salonu Vélodrome d’Hiver’e topladığı ve ardından toplama kamplarına gönderdiği trajik olaydır. (Bkz. Marrus, M. R., & Paxton, R. O. (1995). Vichy France and the Jews. Stanford University Press.)

Bu noktada Jung'un kolektif bilinçdışı kavramı da hatırlanmalıdır. Jung'a (1959) göre birey, yalnızca kendi yaşantılarının değil; atalarından devraldığı arketiplerin ve ortak imgelerin de taşıyıcısıdır. Bu yaklaşım, psikosoybilimde Schützenberger'in görünmez sadakat kavramı ile klinik sosyolojide de Gaulejac'ın sosyobiyoğrafik analizlerini kesiştirerek, bireysel kimlik sorunlarının toplumsal ve tarihsel bağlarla iç içe geçtiğini göstermektedir.

Türkiye'de görünmez sadakat özellikle kimlik temelli travmalarda gözlemlenmiştir. 1942 Varlık Vergisi sonrasında gayrimüslim aileler kuşaklar boyunca "fazla dikkat çekmeme" stratejisi geliştirmiştir (Aktar, 2000). 6-7 Eylül 1955 Olayları, Rum, Ermeni ve Yahudi ailelerde kimlik saklama eğilimini pekiştirmiştir (Güven, 2006). 1978 Maraş Katliamı (resmî söylemde "Maraş Olayları" olarak da anılmaktadır), Alevi topluluklarda görünürlükten kaçınmayı ve sonraki kuşaklarda aidiyet karmaşasını beraberinde getirmiştir (Kılınç & Kılınç, 2022). Benzer biçimde Fransa'da Vel d'Hiv baskınları Yahudi ailelerde kimlik sorgulamalarına yol açarken (Vincenot, 2012), Cezayir Savaşı sonrasında Harki toplulukları hem kendi toplumlarında hem de Fransız kamuoyunda dışlanmış; çocukları iki kimlik arasında sıkışmıştır (Stora, 2005).

Butler'ın (2004) kimlik ve performativite tartışmaları, görünmez sadakatin bireyin kimliğini "özgür seçim"den ziyade toplumsal normlar ve tarihsel yükler üzerinden kurduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle görünmez sadakatin çözülmesi, bastırılmış yasların tanınması ve bireyin kendi yönelimlerini özgürce inşa edebilmesi açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Klinik sosyoloji ve psikosoybilim, bu çözülme sürecini hem bireysel hem toplumsal iyileşmenin temel adımlarından biri olarak görmektedir.

Sonuç olarak görünmez sadakat, bireyin kimliğini geçmişle kurulan görünmez bağlar üzerinden şekillendiren ve çoğu zaman sessizlikle iç içe işleyen bir aktarım mekanizmasıdır. Ancak bu bağlılık yalnızca aile içi ilişkilerle sınırlı değildir; toplumsal bellek, resmî tarih ve kolektif yas süreçleri de bu yükün yeniden üretiminde etkili olmaktadır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, unutma ve hatırlama pratiklerinin kuşaklararası travmanın aktarımındaki rolü ele alınacaktır.

4.3. Toplumsal Bellek, Unutma ve Kolektif Yas

Toplumsal bellek, bireylerin geçmişi algılama, hatırlama ve anlamlandırma biçimlerini sosyal bağlam, kültürel pratikler ve tarihsel anlatılar aracılığıyla şekillendiren dinamik bir yapıdır. Halbwachs (1992), belleğin bireysel bir süreçten çok toplumsal ilişkiler tarafından kurulan kolektif bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Bu perspektif daha sonra Assmann'ın (2011) iletişimsel ve kültürel bellek ayrımıyla genişletilmiş, gündelik tanıklıkların yanı sıra ritüel, anıt ve eğitim gibi kalıcı formlara işaret edilmiştir.

Travmatik olaylar bu iki bellek düzeyinin kesişiminde yer almakta; savaşlar, zorunlu göçler ve kolektif sarsıntılar yalnızca doğrudan mağdurları değil, aynı zamanda sonraki kuşakların ortak yas deneyimlerini de biçimlendirmektedir. Herman (1992), kolektif travmanın iyileşmesinin tanınma ve anlatıya dökülme ile başlayacağını belirtmektedir. Ancak çoğu toplumda resmî tarih bu deneyimleri sınırlı biçimde işlemekte ya da tamamen görmezden gelmektedir. Bu noktada Ricoeur'un (2004) kavramsallaştırdığı zorunlu unutma (*oubli imposé*) ve seçici hatırlama (*mémoire sélective*) kavramları önem kazanmaktadır: ilki geçmişin belirli yönlerinin bilinçli olarak silinmesi, ikincisi ise belleğin yalnızca seçilmiş olaylara odaklanmasıdır.

Aile bağlamında unutma ise çoğu zaman yıpranma yoluyla unutma (*oubli d'usure*) biçiminde işlemektedir. Kuşaklar ilerledikçe olayların ayrıntıları kaybolmakta, yalnızca yoğun duygular ve belirsiz izler aktarılmaktadır (Ricoeur, 2004). Assmann (2011) bu süreci toplumsal bellek bağlamında ayırırken, Schützenberger (2017) aile terapisi perspektifinden, konuşulmayan sırların zamanla ayrıntılarını yitirerek yalnızca yoğun duygular biçiminde aktarıldığını vurgulamaktadır. Her iki durumda da travma, aile öyküsünde "konuşulmayan boşluklar" hâlinde varlığını sürdürmekte ve görünmez sadakat mekanizmaları yoluyla sonraki kuşakların yaşam yönelimlerini etkilemektedir.

De Gaulejac (1999), aile hafızasını toplumsal belleğin en küçük ama en yoğun işleyen alanı olarak tanımlamaktadır. Aile hikâyelerindeki sessizlikler ve bastırılmış deneyimler, yalnızca bireysel kimliği değil; aynı zamanda toplumsal bilinçdışını da biçimlendirmektedir. Bu nedenle aile hafızasının yeniden inşası hem bireysel hem de kolektif iyileşme açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

Türkiye'de toplumsal bellek, çeşitli kolektif travmaların hem hatırlanma hem de unutulma pratikleriyle biçimlenmiştir. 1942 Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 Olayları, 1978 Maraş Katliamı ve 1990'lardaki zorunlu göç süreçleri çoğu zaman resmi tarihte görünmez kalmış; mağdurlar yaşadıklarını aile içinde bile dile getirememiştir (Aktar, 2000; Güven, 2006; Kılınç & Kılınç, 2022). 12 Eylül darbesinin politik travmaları da sessizlikle aktarılmış (Karatay, 2020; Sancar, 2010), Suriyeli mültecilerde ise kuşaklararası

bellek kimlik ve aidiyet sorunlarıyla iç içe geçmiştir (Erdoğan, 2019; İçduygu & Millet, 2020). Kadınların savaş ve kayıp deneyimlerini sessizlik ve beden dili üzerinden aktarması, toplumsal belleğin cinsiyet boyutuna dikkat çekmektedir (Altınay & Pető, 2016). Son yıllarda genç kuşakların da bu sessizlikleri sorgulamaya başladığı görülmektedir (Assmann, 2011; Karatay, 2020).

Fransa’da ise II. Dünya Savaşı, Vichy rejimi işbirlikçiliği, Cezayir Savaşı ve sömürgecilik sonrası göç deneyimleri, toplumsal bellek ve unutmada arasındaki gerilimi belirginleştirmiştir. 1942 Vel d’Hiv baskınları ve Harkilerin göçü uzun süre tanınmamış; bu inkâr sonraki kuşaklarda bastırılmış yas ve aidiyet çatışmaları yaratmıştır (Stora, 2005; Vincenot, 2012; Rousso, 1990). Besnaci-Lancou (2003; 2010) ve Jordi & Hamoumou’nun (1999) çalışmaları, Harki çocuklarının travmaları sessizlik, utanç ve kimlik sorunları üzerinden deneyimlediğini ortaya koymuştur. Rousso (2016) ise Vichy dönemi işbirlikçiliğinin uzun yıllar tabu olarak kaldığını, bu tabunun ancak son kuşaklarda kamusal belleğe taşınabildiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak toplumsal bellek ile aile hafızası arasındaki etkileşim, kuşaklararası travmaların güçlü bir taşıyıcısıdır. Klinik sosyoloji ve psikosoybilim, bu görünmez yüklerin açığa çıkarılmasını, geçmişin anlatıya dökülmesini ve belleğin yeniden inşasını iyileşme sürecinin temel adımları olarak görmektedir. Ancak aktarım yalnızca sessizlik ve unutmada ile sınırlı kalmamakta; kimi zaman inkâr stratejileriyle de pekiştirilmektedir. Dolayısıyla hem Türkiye hem Fransa örneğinde, toplumsal bellek, sessizlik, unutmada ve hatırlama pratiklerinin iç içe geçtiği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, travmanın inkârı ve sessizliğin toplumsal işlevleri kuşaklararası aktarımın nasıl biçimlendiğini anlamada merkezi bir rol oynamaktadır.

4.4. Travmanın İnkârı, Sessizliğin Toplumsal İşlevleri ve Kuşaklararası İyileşme

Travmatik deneyimler, toplumsal bellek ve aile hafızasında çoğu zaman doğrudan yer bulmamakta; sessizlik ve inkâr mekanizmaları aracılığıyla görünmez kılınmaktadır. İnkâr, bireysel düzeyde duygusal yüklerle baş etme çabasıyken; toplumsal düzeyde resmi söylemler, iktidar stratejileri ve kimlik inşasıyla bağlantılıdır (Cohen, 2001). Bu nedenle inkâr hem bir savunma stratejisi hem de toplumsal kontrol aracı işlevi görmektedir.

De Gaulejac’a (1999) göre inkâr, yalnızca geçmiş örtmek değil; yaşam öykülerinde boşluklar ve anlatı kesintileri yaratan bir mekanizmadır. Bu boşluklar, bireylerde açıklanamayan duygusal yükler, kimlik çatışmaları ve görünmez sadakatler biçiminde sonraki kuşaklara aktarılmaktadır (Schützenberger, 2017). Klinik sosyoloji perspektifi, bastırılmış travmaların yalnızca bireysel hafızada değil; aynı zamanda toplumsal sessizlik ve inkâr yapıları içinde de yeniden üretildiğini göstermektedir (de Gaulejac vd., 2007).

Sessizlik kimi zaman toplumsal ya da politik işlevler de taşımaktadır. Ricoeur’a (2004) göre sessizlik, bazen toplumsal barışı koruma iddiasıyla, bazen de iktidarların sorumluluktan kaçma stratejisi olarak sürdürülmektedir. Mağdurlar açısından ise konuşmamak, güvenliğin sağlanmadığı koşullarda bir hayatta kalma refleksi olabilmektedir. Ancak sessizlik kalıcılaştığında, toplumsal kültüre yerleşerek travmanın aktarımını güçlendirmektedir.

Türkiye’de Varlık Vergisi (1942) sonrasında gayrimüslim aileler, mülkiyet kaybını ve uğradıkları olumsuz muameleyi çocuklarına doğrudan aktarmamıştır. Bu sessizlik, sonraki kuşaklarda “fazla dikkat çekmeme” stratejisi ve temkinli sosyal davranışlara dönüşmüştür (Aktar, 2000). 6-7 Eylül 1955 Olayları’nın ardından Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklar kökenlerini gizlemiş; torunlarda aidiyet karmaşası ve kimlik çatışmaları ortaya çıkmıştır (Güven, 2006). 1980 darbesinin yarattığı travmatik deneyimlere maruz kalan aileler ise yaşadıklarını aktarmamış, bu da sonraki kuşaklarda politik çekingenlik ve otoriteye mesafeli bir duruşu beslemiştir (Ahmad, 2014). Ancak bazı ailelerde tam tersi biçimde yoğun anlatılar aktarılmış; sürekli tehdit algısı ve “politik riskten kaçınma” refleksi, aşırı anlatının da sessizlik kadar ağır bir yük oluşturabileceğini göstermektedir.

Fransa’da da inkâr ve sessizlik, savaş ve sömürgecilik sonrası süreçlerde belirgin biçimde görülmektedir. Vel d’Hiv tutuklamaları (1942) uzun yıllar resmi söylemde yer almamış; yalnızca 1995’te Cumhurbaşkanı Chirac’ın özrüyle devlet düzeyinde tanınmıştır (Vincenot, 2012). Klarsfeld’in (1983) çalışmaları, bu tarihe kadar baskının görmezden gelinmesini ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Cezayir Savaşı sonrasında Fransa’ya göç eden Harkiler ise hem kendi toplumlarında hem de Fransız toplumunda dışlanmış, deneyimlerini dile getirmemiştir. Bu sessizlik, ikinci kuşakta kökeni gizleme ve aidiyet ikilemi biçiminde görünmez sadakatler yaratmıştır (Stora, 2005). Güncel araştırmalar, göçmen kökenli gençlerin aileden devraldıkları sessizlik ile toplumsal ötekilik arasında kimlik çatışmaları yaşadığını ortaya koymaktadır (Sayad, 2004; Besnaci-Lancou, 2010; Vidal, 2014).

Klinik sosyoloji ve psikosoybilim, inkâr ve sessizlik kültürünün kısa vadede kırılğan dengeleri korur gibi görünse de uzun vadede travmayı sürdürdüğünü vurgulamaktadır. Herman'ın (1992) travma sonrası iyileşme modeli ve de Gaulejac'ın (1999) aile anlatıları yaklaşımı, bu döngünün kırılmasında yol gösterici olmaktadır. Herman (1992), güvenlik, anlatı ve yeniden inşa aşamalarını; de Gaulejac (1999) ise sessiz anlatıların görünür kılınmasını ve kimliğin yeniden yapılandırılmasını öne çıkarmaktadır. Schützenberger (2017) ise aile hafızasındaki boşlukların doldurulmasını ve bastırılmış anlatıların açığa çıkarılmasını kuşaklararası iyileşmenin temel koşulu olarak görmektedir.

Bu çerçevede kuşaklararası iyileşme süreci üç aşama üzerinden tanımlanabilmektedir: Tanınma (travmatik yaşantıların kabulü), Anlatı (sessizliğin kırılması ve görünür kılınması) ve Yeniden İnşa (kimliğin geçmişle yüzleşerek yeniden anlamlandırılması). Sonuç olarak inkâr ve sessizlik, kısa vadeli bir "barış" yanılsaması yaratsa da uzun vadede iyileşmeyi geciktirmektedir. Buna karşılık, geçmişin kabulü, sessizliğin toplumsal işlevlerinin fark edilmesi ve ailevi-toplumsal hafızanın yeniden inşasıyla kuşaklararası iyileşme mümkün hâle gelmektedir.

İzleyen bölümde, Türkiye ve Fransa'dan seçilen vakalar klinik sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

5. KLİNİK SOSYOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN VAKA TEMELLİ ÇÖZÜMLEME

Klinik sosyoloji, kuşaklararası travmayı yalnızca bireysel bir sorun olarak değil; tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlarda şekillenen çok katmanlı bir olgu olarak ele almaktadır (de Gaulejac, 1999). Bu noktada daha önce kuramsal çerçevede tartışılan sessizlik, görünmez sadakat ve toplumsal bellek gibi kavramlar, artık vaka temelli çözümlerinin temel analitik araçları olarak kullanılacaktır. Psikosoybilim yaklaşımı ise aile hafızasındaki boşlukları, bastırılmış anlatıları ve bilinçdışı sadakat bağlarını görünür kılmaya katkı sağlamaktadır. Türkiye ve Fransa'dan seçilen tarihsel vakaların analizi, bu iki yaklaşımın birlikte uygulanmasıyla gerçekleştirilmiş; böylece kuşaklararası travmanın toplumsal ve ailevi yansımaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

5.1. Türkiye'den Vaka Anlatıları

Türkiye'de kuşaklararası travma aktarımı, tarihsel süreçte yaşanan politik baskılar, zorunlu göçler, kimlik temelli ayrımcılık ve ekonomik yıkımlar üzerinden şekillenmiştir. 1942 Varlık Vergisi, gayrimüslim topluluklarda yalnızca ekonomik çöküşe değil, aynı zamanda toplumsal görünürlüğü sınırlandırılmasına da yol açmış; bu deneyim, sonraki kuşakların kamusal alanda daha temkinli davranmalarına ve meslek seçimlerinde görünmezliği tercih etmelerine neden olmuştur (Aktar, 2000). Benzer biçimde, 1955'te yaşanan 6-7 Eylül Olayları, Rum, Ermeni ve Yahudi kökenli ailelerde kökenin gizlenmesi ve kimliği mesafeli yaklaşım biçiminde sonraki kuşaklara aktarılmıştır (Güven, 2006).

1978 Maraş Katliamı, Alevi topluluklarda kitlesel göçlere yol açarken, yeni yerleşim alanlarında politik sessizlik ve temkinli ilişkiler geliştirilmesine neden olmuştur (Kılınç & Kılınç, 2022). 1923 Mübadele sürecinde göç eden mübadillerde ise köken hikâyelerinin aktarılmaması, çocukların aidiyet karmaşası yaşamasına ve köken merakının kuşaklar boyunca canlı kalmasına yol açmıştır (Kaya, 2024). 1980 askeri darbesi sonrası politik faaliyetlerde bulunmuş aileler, yaşadıkları baskı ve travmatik deneyimleri çoğu zaman sessizlikle geçiştirmiş; bu durum sonraki kuşaklarda politik mesafe, otoriteye karşı temkinli duruş ve kayıpların yarattığı derin güvensizlikle birlikte aktarılmıştır (Bora, 2020).

Son yıllarda Suriyeli mülteciler üzerine yapılan çalışmalar, göç travmasının yalnızca ekonomik ya da kültürel değil; kuşaklararası kimlik ve aidiyet sorunlarıyla da bağlantılı olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2019; İçduygu & Millet, 2020). Kadınların savaş, kayıp ve travmatik deneyimlerini çoğunlukla sessizlik veya beden diliyle aktarmaları ise toplumsal belleğin cinsiyet boyutuna işaret etmektedir (Altınay & Pető, 2016). Türkiye'deki bu tarihsel ve güncel örnekler, sessizliğin kısa vadede koruyucu bir savunma mekanizması olarak işlev görmesine karşın, uzun vadede kimlik oluşumunu kısıtlayan ve travmayı yeniden üreten yapısal bir engel olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Benzer biçimde, Fransa'da da sessizlik mekanizmalarının farklı tarihsel ve kültürel koşullar altında yeniden üretildiği görülmektedir.

5.2. Fransa'dan Vaka Anlatıları

Fransa'da kuşaklararası travma aktarımı, savaş deneyimleri, sömürgecilik sonrası göçler ve kimlik çatışmaları etrafında şekillenmiştir. 1942 Vel d'Hiv tutuklamalarından sağ kurtulan Yahudi aileler, yaşadıklarını uzun yıllar dile getirmemiş; bu sessizlik ikinci kuşakta köken sorgulamalarını, güven bunalımlarını ve toplumsal aidiyetle ilgili belirsizlikleri beraberinde getirmiştir (Vincenot, 2012). Cezayir Savaşı (1954–1962) sonrasında Fransa'ya göç eden Harkiler hem kendi toplumları hem de Fransız kamuoyu tarafından ötekileştirilmiş; bu durum onların çocuklarında kökeni gizleme eğilimi ve iki kimlik arasında sıkışma biçiminde görünür hâle gelmiştir (Stora, 2005). Sömürgecilik sonrası göçmen toplulukların yaşadığı asimilasyon baskısı, dilin ve kültürel pratiklerin görünmez kılınmasına yol açmış; ikinci kuşakta kültürel yabancılaşmayı derinleştirmiştir. Fanon'un (1961) sömürgecilik eleştirisi, bu yabancılaşmanın açıklanmasında temel bir kuramsal zemin sunmaktadır.

Son dönem araştırmalar, göçmen kökenli gençlerin ailelerinden devraldıkları sessizlik ile toplumun dayattığı ötekilik arasında bir kimlik çatışması yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sayad (2004), göçmen kuşakların bu ikili sıkışmayı taşıdığını vurgularken; Besnaci-Lancou (2010) ve Vidal (2014), Harki çocuklarının aile travmalarını çoğunlukla utanç, aidiyet ikilemi ve dışlanmışlık hisleri üzerinden deneyimlediklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Rousso'nun (2016) incelemeleri de Vichy dönemi işbirlikçiliğinin tabu niteliğini sürdürdüğünü, ancak son kuşakların bu geçmişle yüzleşme eğilimi geliştirdiğini göstermektedir.

Güncel çalışmalar, özellikle Kuzey Afrika kökenli gençler arasında sessizliğin yalnızca aile hafızasıyla sınırlı kalmadığını, kamusal alanda da yeniden üretildiğini göstermektedir. Eğitim sisteminde karşılaşılan eşitsizlikler, banliyölerdeki marjinalleşme ve artan İslamofobi, sessizliği bir uyum ve hayatta kalma stratejisine dönüştürmektedir (Lorcerie, 2003; Hajjat & Mohammed, 2016). Böylece Fransa'daki kuşaklararası travmalar, tarihsel inkârlarla güncel toplumsal dışlamaların birleşmesiyle çok katmanlı bir görünüm kazanmaktadır.

Böylece hem Türkiye hem Fransa örneklerinin ortaya koyduğu deneyimler, kuşaklararası travmanın ortak dinamiklerini ve bağlama özgü farklılıklarını karşılaştırmalı bir değerlendirme imkânı sunmaktadır.

5.3. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Türkiye ve Fransa örnekleri, kuşaklararası travmanın farklı tarihsel bağlamlarda farklı içeriklerle taşındığını; ancak aktarım mekanizmalarının benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de sessizlik genellikle kimlik temelli aidiyetler, politik iklim ve zorunlu göçler çevresinde şekillenirken; Fransa'da savaş travmaları, sömürgecilik sonrası kimlik krizleri ve göç deneyimleri belirleyici olmuştur.

Her iki bağlamda da sessizlik, kısa vadede koruyucu bir işlev üstlenmiş, aileleri dışlanmadan ya da yeniden travmatizasyondan korumayı amaçlamıştır. Ancak uzun vadede bu sessizlik, travmanın kalıcı hâle gelmesine, kimlik çatışmalarının sürmesine ve görünmez sadakatlerin kuşaklar boyunca yeniden üretilmesine yol açmıştır. Bu nedenle sessizlik, aynı anda hem bastırıcı hem de koruyucu işlevler barındıran çift yönlü bir mekanizma olarak işlenmektedir.

Klinik sosyoloji perspektifi, bu süreci üç düzeyde kavramsallaştırmaktadır. Biyografik düzeyde bireyin yaşam öyküsündeki kırılmalar, travmatik deneyimler ve sessizlik stratejileri ele alınırken; ailevi düzeyde görünmez sadakatler, bastırılmış yas ve kimlik aktarımındaki boşluklar ön plana çıkmaktadır. Toplumsal düzey ise bu sessizliklerin tarihsel-politik bağlamdaki yansımaları, kolektif bellek ve resmî tarih anlatılarıyla ilişkilidir. Bu bütüncül yaklaşım, farklı tarihsel bağlamlarda dahi ortak mekanizmaları görünür kılmakta; kuşaklararası travmanın yalnızca bireysel değil, toplumsal ve kültürel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece klinik sosyoloji ve psikosoybilim, bireysel hikâyeler ile kolektif bellek arasında köprü kurarak hem mikro düzeyde iyileşmeye hem de makro düzeyde tarihsel yüzleşmeye katkı sağlamaktadır.

Bu çerçevede, travmanın aktarımında sessizliğin ve kolektif belleğin rolü kadar, anlatıların dönüştürücü gücü de önem taşımaktadır.

5.4 Anlatıların Gücü ve Terapiye Yönelik Yansımalar

Klinik sosyoloji ve psikosoybilim yaklaşımlarında anlatı, yalnızca bir iletişim biçimi değil, aynı zamanda iyileştirici bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Travmanın sessizlik, görünmez sadakat ve inkâr yoluyla kuşaklar boyunca aktarılması, anlam kaybı ve kimlik bölünmesine yol açarken; anlatı, bu kayıpları dönüştürmenin en temel aracına dönüşmektedir. Geçmişin dile getirilmesi, bastırılanın görünür kılınması ve utancın paylaşılması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yeniden inşaya olanak tanımaktadır (de Gaulejac, 1999; Ricoeur, 2004).

de Gaulejac'ın sosyobiyoğrafı yöntemi, bireyin yaşam öyküsünü tarihsel ve toplumsal bağlamla birlikte ele alarak, kişinin yalnızca kendi deneyimlerini değil, aynı zamanda ailesinden ve toplumdan devraldığı travmaları fark etmesini sağlamaktadır. Böylece anlatı, bireyin hikâyesini dönüştürmenin yanı sıra toplumsal bellekteki boşlukları da görünür kılan bir "terapötik alan" (iyileşme alanı) sunmaktadır.

Psikosoybilim yaklaşımı ise aile terapilerinde bastırılmış öykülerin açığa çıkarılmasının önemini vurgulamaktadır. Schützenberger'in (2017) belirttiği gibi, konuşulmayan sırlar aile sisteminde görünmez düğümler yaratmakta; bu düğümlerin çözülmesi ancak sözün açığa çıkmasıyla mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak anlatı, yalnızca geçmişi anlamlandırma biçimi değil, aynı zamanda geleceğe yönelik bir özgürleşme ve iyileşme imkânı sunmaktadır. Sessizliğin kırılması, utancın dönüştürülmesi ve hikâyenin yeniden kurulması hem bireysel terapötik süreçlerin hem de toplumsal iyileşme ve yüzleşmenin temel koşulu hâline gelmektedir. Klinik sosyoloji ve psikosoybilim, bu bağlamda anlatıyı yalnızca akademik bir analiz nesnesi değil, aynı zamanda dönüştürücü bir süreç olarak görmektedir.

6. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, kuşaklararası travma aktarımının yalnızca bireysel psikoloji düzeyinde anlaşılabilir bir olgu olmadığını; aksine toplumsal, tarihsel ve kültürel dinamiklerle derinlemesine ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Klinik sosyoloji, bireyin yaşadığı acıları toplumsal bağlam içerisinde anlamlandırarak travmayı yalnızca kişisel bir patoloji değil; aynı zamanda sosyal yapılar ve tarihsel kırılmaların sonucu olarak ele almaktadır (de Gaulejac, 1999). Psikosoybilim ise, özellikle Schützenberger'in geliştirdiği görünmez sadakat ve genosoyogram kavramları aracılığıyla, aile hafızasında sessizlikle taşınan deneyimlerin kuşaklar boyunca nasıl yeniden üretildiğini görünür kılmaktadır.

Türkiye ve Fransa örnekleri, farklı tarihsel koşullarda şekillenmiş olsalar da kuşaklararası aktarımda benzer mekanizmaların işlediğini göstermektedir. Türkiye'de bellek aktarımı genellikle sessizlik, kimlik temelli kırılmalar, politik iklim ve zorunlu göç süreçleri etrafında şekillenirken; Fransa'da ise savaş deneyimleri, sömürgecilik sonrası göçler ve göçmenlik bağlamında yaşanan aidiyet krizleri belirleyici olmuştur. Her iki bağlamda da sessizlik, kısa vadede koruyucu bir strateji gibi işlev görmüş; aileleri dışlanma ya da yeniden travmatizasyondan uzak tutmayı amaçlamıştır. Ancak uzun vadede bu sessizlik, travmanın kalıcılılaşmasına, kimlik çatışmalarının sürmesine ve görünmez sadakatlerin kuşaklar boyunca yeniden üretilmesine yol açmıştır.

Klinik sosyoloji perspektifi, bu aktarımı üç düzeyde kavramsallaştırmaktadır: biyografik düzeyde bireyin yaşam öyküsündeki kırılmalar ve sessizlik stratejileri; ailevi düzeyde görünmez sadakatler, bastırılmış yas ve aktarım boşlukları; toplumsal düzeyde ise kolektif bellek, unutmaya pratikleri ve resmî tarih anlatıları. Bu bütüncül yaklaşım, farklı tarihsel bağlamlarda bile ortak mekanizmaları görünür kılmakta; kuşaklararası travmanın yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak hem klinik sosyoloji hem psikosoybilim perspektifleri kuşaklararası travmanın dönüşümüne yönelik üç temel aşamayı vurgulamaktadır: tanınma, travmatik yaşantıların kabul edilmesini; anlatı, sessizliğin kırılarak deneyimlerin paylaşılmasını; yeniden inşa ise geçmişle yüzleşilerek hem bireysel hem kolektif kimliğin yeniden tanımlanmasını ifade etmektedir (Herman, 1992; de Gaulejac, 1999). Bu çerçevede, Jung'un kolektif bilinçdışı kavramıyla açtığı kuramsal hattın günümüzde genişletilmiş bir devamı niteliğindedir. Jung'a (1959) göre birey, yalnızca kendi deneyimlerinin değil; atalarından devraldığı imgelerin ve arketiplerin de taşıyıcısıdır. Bu bağlamda sessizlik, utanç ve görünmez sadakat aracılığıyla aktarılan travmalar, kolektif bilinçdışının toplumsal düzeydeki yansımaları olarak okunabilir.

Bu değerlendirmeler, güncel literatürün de ortaya koyduğu gibi (Howell vd., 2021; El-Khalil vd., 2025; Bowe vd., 2025), kuşaklararası travmanın yalnızca klinik ve psikolojik boyutlarla değil; aynı zamanda toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamlarda kavranması gerektiğini göstermektedir. Bu çerçevede, Holokost aktarımı üzerine yapılmış klasik çalışmalarla (Kellermann, 2001) da örtüşmektedir. Dolayısıyla

kuşaklararası travmanın incelenmesi hem bireysel hem de kolektif düzeyde çok katmanlı bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Karşılaştırmalı bulgular, sessizliğin ve görünmez sadakatin yalnızca bireylerin yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumsal bellek süreçlerini de biçimlendirdiğini göstermektedir. Travmanın sessizlik, inkâr ve unutmaya pratiklerinden çıkarılarak görünür kılınması hem bireysel iyileşme hem de toplumsal uzlaşma için temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abraham, N., & Torok, M. (1994). *The shell and the kernel: Renewals of psychoanalysis* (Vol. 1, N. T. Rand, Trans.). University of Chicago Press. (Orijinal eser 1978'de yayımlanmıştır)
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" politikaları*. İletişim Yayınları.
- Alexander, J. C. (2004). Toward a theory of cultural trauma. In J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, & P. Sztompka (Eds.), *Cultural trauma and collective identity* (pp. 1–30). University of California Press.
- Altınay, A. G., & Petó, A. (2016). *Gendered wars, gendered memories: Feminist conversations on war, genocide and political violence*. Routledge.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Besnaci-Lancou, F. (2003). *Fille de Harki*. Éditions de l'Atelier.
- Besnaci-Lancou, F. (2010). *Des vies: 62 enfants de harkis racontent*. Éditions de l'Atelier.
- Bora, T. (Ed.). (2020). *40 yıl 12 Eylül*. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1998). *La domination masculine*. Seuil.
- Bowe, C., Thomas, C., & Mackey, P. (2025). Perspective to practice: Theoretical frameworks explaining intergenerational trauma, violence, and maltreatment and implications for the therapeutic response. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(3), 321–336. <https://doi.org/10.3390/ijerph22030321>
- Butler, J. (2004). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. Verso.
- Cohen, S. (2001). *States of denial: Knowing about atrocities and suffering*. Polity Press.
- Danieli, Y. (Ed.). (1998). *International handbook of multigenerational legacies of trauma*. Springer.
- Demailly, L. (2011). *Sociologie des troubles mentaux*. La Découverte.
- de Gaulejac, V. (1987). *La névrose de classe*. Hommes et Groupes.
- de Gaulejac, V. (1996). *Les sources de la honte: Blessures de classe*. Desclée de Brouwer.
- de Gaulejac, V. (1999). *L'histoire en héritage: Roman familial et trajectoire sociale*. Desclée de Brouwer.
- de Gaulejac, V. (2009). *Qui suis-je ?*. Érès.
- de Gaulejac, V., Hanique, F., & Roche, P. (Eds.). (2007). *La sociologie clinique: Enjeux théoriques et méthodologiques*. Érès.
- El-Khalil, C., Caculidis Tudor, D., & Nedelcea, C. (2025). Impact of intergenerational trauma on second-generation descendants: A systematic review. *BMC Psychology*, 13, 668. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-03012-4>
- Erdoğan, M. (2019). *Suriyeliler barometresi: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, Ü. (2022). Sosyolojik bir disiplin olarak klinik sosyoloji. *İmgelem*, 6(11), 365–392. <https://doi.org/10.53791/imgelem.1146109>
- Fanon, F. (1961). *Les damnés de la terre*. Maspero.
- Fassin, D., & Rechtman, R. (2009). *The empire of trauma: An inquiry into the condition of victimhood*. Princeton University Press.

- Galtung, J. (1969). Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Güven, D. (2006). *Cumhuriyet dönemi azınlık politikaları ve stratejileri bağlamında 6–7 Eylül Olayları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hajjat, A., & Mohammed, M. (2016). *Islamophobie: Comment les élites françaises fabriquent le "problème musulman"*. La Découverte.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory* (L. A. Coser, Trans.). University of Chicago Press. (Orijinal eser 1950'de yayımlanmıştır)
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror*. Basic Books.
- Hirsch, M. (2012). *The generation of postmemory: Writing and visual culture after the Holocaust*. Columbia University Press.
- Howell, K. H., Miller-Graff, L. E., Schaefer, L. M., & Scrafford, K. E. (2021). Charting a course towards resilience following adverse childhood experiences (ACEs). *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(11), 6115. <https://doi.org/10.3390/ijerph18116115>
- Jordi, J.-J., & Hamoumou, M. (1999). *Les harkis, une mémoire enfouie*. Autrement.
- Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.; 2nd ed.). Princeton University Press. (Orijinal eser 1934–1954'te yayımlanmıştır)
- Karatay, G. (2020). Tarihsel/toplumsal travmalar ve kuşaklararası aktarımı biçimleri üzerine. *STED/Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 29(5), 373–379. <https://doi.org/10.17942/sted.767797>
- Kaya, M. (2024). Mübadele'nin saklı belleği: Müslümanlaş(tırıl)mış Rumların dünü ve bugünü üzerine. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 77–97. <https://doi.org/10.18490/sosars.1476314>
- Kellermann, N. P. F. (2001). Transmission of Holocaust trauma—An integrative view. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*, 64(3), 256–267. <https://doi.org/10.1521/psyc.64.3.256.18464>
- Kılınç, F., & Kılınç, M. (Eds.). (2022). *1978 Kahramanmaraş toplumsal olayları*. Nobel Yayınları.
- Klarsfeld, S. (1983). *Vichy-Auschwitz: Le rôle de Vichy dans la Solution Finale de la question juive en France – 1942*. Fayard.
- LaCapra, D. (2001). *Writing history, writing trauma*. Johns Hopkins University Press.
- Lewis, H. B. (1971). *Shame and guilt in neurosis*. International Universities Press.
- Lorcerie, F. (2003). *L'école et le défi ethnique: Éducation et intégration*. ESF Éditeur.
- Marrus, M. R., & Paxton, R. O. (1995). *Vichy France and the Jews*. Stanford University Press.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, history, forgetting* (K. Blamey & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Rouso, H. (1990). *Le syndrome de Vichy: De 1944 à nos jours*. Seuil.
- Rouso, H. (2016). *Face au passé: Essais sur la mémoire contemporaine*. Belin.
- Sayad, A. (2004). *The suffering of the immigrant*. Polity Press.
- Schützenberger, A. A. (2017). *Psikosoybilim*. (Çev. Kağan Kahveci). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1998'de yayımlanmıştır)
- Stora, B. (2005). *La gangrène et l'oubli: La mémoire de la guerre d'Algérie*. La Découverte.
- Vidal, C. (2014). *Les harkis: histoire, mémoire et transmission*. Tallandier.
- Vincenot, A. (2012). *Vél d'Hiv – 16 juillet 1942*. L'Archipel.